

UDK 316.624-053.4

Originalan naučni rad

Primljeno: 19.5.2025.

Prihvaćeno za objavljivanje: 11.6.2025.

DOI: <https://doi.org/10.46630/gped.1.2025.2>

UZROCI AGRESIVNOG PONAŠANJA DECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA I MERE INTERVENCIJE¹

Iva Manić²

Departman za pedagogiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu

Marija Marković

Departman za pedagogiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu

Apstrakt: Agresivno ponašanje je često primećeni fenomen savremenih generacija, a njegovi koreni se sve češće mogu uočiti već na predškolskom uzrastu. Shodno prirodi ovog fenomena, i prirodnim zakonitostima razvoja predškolske dece, cilj ovog istraživanja je identifikacija iskustvenih saznanja vaspitača o uzrocima agresivnog ponašanja i merama intervencije na nivou predškolske ustanove. U istraživanju je učestvovalo 148 vaspitača predškolskih ustanova sa teritorije Republike Srbije. Podaci su prikupljeni primenom skale procene Likertovog tipa.

Dobijeni podaci pokazuju da je, na osnovu iskustvenih saznanja vaspitača, čest uzrok agresivnog ponašanja detetova namera da dobije ono što jako želi (često igračku), a rede neispavanost ili separacija od roditelja. Vaspitači koji rade sa predškolskom grupom dece češće pribegavaju skretanju motiva i teže preusmeravanju ponašanja na nešto pozitivno. Takođe, primećeno je da vaspitači koji rade sa srednjom i predškolskom grupom češće primenjuju povišen ton i postavljanje granica, u odnosu na vaspitače koji rade sa mlađom grupom dece. Najveći broj vaspitača, u pogledu mera intervencije, ukazuje na štetne posledice agresivnog ponašanja i to u slučajevima kada je ono vrlo često primećeno (nekoliko puta nedeljno).

Kako u savremenoj literaturi postoji ograničen broj istraživanja koja se bave fenomenom agresivnog ponašanja na nivou predškolske ustanove, može se konstatovati da se ovim istraživanjem u određenoj meri doprinosi razvoju savremenih preventivnih i interventnih mera. Rezultati istraživanja prikazuju aktuelno stanje u vaspitno-obrazovnoj praksi i mogu biti polazna osnova za dalje korake.

Cljučne reči: agresivno ponašanje, predškolska ustanova, uzroci, intervencija, vaspitači

¹ Rad je nastao kao rezultat rada na projektu Afirmacija pedagoške teorije i prakse u savremenom društvu (423/1-3-01), koji se sprovodi na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Nišu. Ovo istraživanje podržalo je Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije (Ugovor br. 451-03-137/2025-03/200165).

² iva.manic@filfak.ni.ac.rs

Uvod

Kompleksnost vaspitno-obrazovne prakse pruža priliku za istraživanje problema koji su često primećeni i koji, usled učestale pojave, narušavaju ostvarivanje koncepcije predškolskog vaspitanja i obrazovanja. Fenomen agresivnog ponašanja može se sagledavati sa različitih aspekata, a shodno tome, mogu se utvrditi njegovi brojni uzroci. Shodno prirodnim zakonitostima dečijeg razvoja, uzroke agresivnog ponašanja na nivou predškolske ustanove možemo sagledati na osnovu iskustvenih saznanja vaspitača, kao jednog od glavnih aktera vaspitno-obrazovnog procesa. Organizacija vaspitno-obrazovnog rada kroz rad na projektima pruža adekvatnu polaznu osnovu za identifikovanje uzoraka i mera intervencije koje vaspitači preduzimaju u radu sa decom predškolskog uzrasta. Shodno tome, cilj istraživanja jeste identifikacija iskustvenih saznanja vaspitača o uzrocima agresivnog ponašanja i merama intervencije na nivou predškolske ustanove.

Savremeni teorijski pristupi (Slunjski, 2008; Jenkins et al., 2019; *Godine uzleta*, 2019; Marković, 2023) sagledavaju dete kao celovito biće, sklono kontinuiranom razvoju u kontekstu interakcija koje ostvaruje sa okolinom. Shodno tome, dete u određenom razvojnem periodu i kroz interakcije sa okolinom i usled različitih okolnosti, ispoljava različite oblike ponašanja, među kojima često i agresivno. Uzroci mogu biti biološke prirode ili izazvani spoljašnjim faktorima. Adekvatne mere intervencije na nivou predškolske ustanove mogu doprineti sagledavanju potencijalnog uzroka agresivnog ponašanja. Za potrebe ovog istraživanja, uzroci agresivnog ponašanja će biti istraženi na osnovu iskustava vaspitača. U skladu sa tim, dalje se može raditi na definisanju mera prevencije i time doprineti suzbijanju agresivnog ponašanja već na predškolskom uzrastu.

Teorijski okvir

Agresivno ponašanje kao eksternalizovani poremećaj u ponašanju podrazumeva tipičan izostanak kontrole sopstvenog ponašanja, čime dete ometa sebe ili/i druge, najčešće svoje vršnjake (Boričević Maršanić i sar., 2015). Agresivno ponašanje je kod različitih osoba različitog intenziteta i učestalosti. Shodno tome, postavlja se pitanje da li su deca na predškolskom uzrastu dovoljno zrela, odnosno da li su u mogućnosti da namerno nanesu štetu svom vršnjaku i da li su u stanju da kontrolišu sopstveno ponašanje. Relevantna literatura (Essau & Conradt, 2006; Juul, 2018) pokazuje da su pojedini aspekti agresivnog ponašanja sastavni deo detinjstva i da njihova učestalost opada sa polaskom u školu. Međutim, neki oblici agresivnog ponašanja se razvijaju kasnije i u nekoj meri ostaju stabilni i tokom perioda adolescencije (Brendgen et al., 2011).

Fenomen agresivnog ponašanja nije moguće jednostrano sagledati, zbog toga što u njegovoj osnovi leže brojni uzroci (Juul, 2018). Dete u periodu ranog detinjstva (od rođenja do druge godine) ima dovoljno razvijene mehanizme za ispoljavanja

nje agresivnog ponašanja, koje se pokazuje kroz reakcije na različite stimulanse iz okoline (Krnjuš, 2021). Uzimajući u obzir afektivnu vezanost za roditelja (najčešće za majku), dete u periodu ranog detinjstva nije dovoljno spremno da se odvoji od majke. Shodno tome, polazak u predškolsku ustanovu često predstavlja stres i može biti negativan stimulus i okidač za agresivno ponašanje.

Prvi oblici agresivnog ponašanja primećuju se kod dece jaslenog uzrasta (Juul, 2018). Shodno tome, postavlja se pitanje da li su to zaista koreni agresije ili jednostavno prirodno ponašanje koje odgovara određenoj razvojnoj fazi. Pravovremena intervencija zahteva adekvatnu reakciju vaspitača, što u praksi često može izazvati frustraciju kod deteta. Deca predškolskog uzrasta nemaju sposobnost samoregulacije emocija, što i pokazuju svojim reakcijama na društveno neprihvatljivo ponašanje (Laurent et al., 2020). Usled nestabilnosti emocija, agresivno ponašanje dolazi do izražaja u svakodnevnim interakcijama i na starijem uzrastu predškolske dece. Ono često može biti uzrokovano osećajem besa, koji je na ovom uzrastu često odgovor na frustraciju usled nedovoljno sna, tokom hranjenja, potrebnom za pažnjom ili onda kada dete jako želi određenu stvar (Edwards, 2018). Frustracija se, kroz pojedine oblike agresivnog ponašanja, često ispoljava u i vršnjačkim odnosima, a usled odsustva intervencije, ovakvo ponašanje postaje sve učestalije. Kako deca veliki značaj pridaju emocijama u vršnjačkim interakcijama, smatra se da boravak u predškolskoj ustanovi može biti značajan faktor u podsticanju pozitivnih socijalnih interakcija (Valiente et al., 2020, prema Manić, 2023: 467). Smanjene mogućnosti za frustraciju i vršnjačke konflikte mogu biti značajni faktor u predupređivanju agresivnog ponašanja predškolske dece.

Pojam intervencije odnosi se na postupak koji ima za cilj pružanje pomoći i podrške deci u savladavanju poteškoća i ostvarivanju očekivanih ishoda koji se odnose na rast i razvoj (Ajduković, 2008). Agresivno ponašanje, kao oblik nepoželjnog i društveno neprihvatljivog ponašanja, kroz istoriju se pokušavalo iskoreniti različitim tradicionalnim metodama (npr. fizičke ili telesne kazne). Međutim, postoje istraživanja koja pokazuju da restriktivne vaspitne mere, koje se ispoljavaju kroz učestale napade besa, impulsivnost i odbijanje ponašanja po pravilima, zapravo predstavljaju povećani faktor rizika za pojavu agresivnog ponašanja dece predškolskog uzrasta (Stevanović i Igrački, 2015; Gasmi i Jerotić, 2022). Umesto toga, predlažu se konkretne mere intervencije, kao i prevencije, koje su orijentisane ka pozitivnim ishodima (Wahl & Wahl, 2013). Preciznije, trebalo bi primenjivati mere intervencije koje mogu doprineti suzbijanju agresivnog ponašanja i na predškolskom uzrastu trebalo bi da ih implementiraju vaspitači kroz podsticanje pozitivnih vršnjačkih interakcija i prosocijalnog ponašanja predškolske dece.

Rana intervencija se u predškolskoj ustanovi smatra efikasnom zbog toga što agresivno ponašanje nije stabilno i može se modelovati, a samim tim i suzbiti ili svesti na minimum. Kako je predškolski period karakterističan po specifičnim fazama u razvoju dece, smatra se da se ponašanje dece može kontrolisati, čime se doprinosi prevenciji agresivnog ponašanja (Glumbić i Žunić-Pavlović, 2008). Kako prevencija i intervencija čine celinu, odnosno dva međusobno povezana i komplementarna procesa, potrebno je njihovo istovremeno implementiranje u vaspitno-obrazovnoj

praksi, kako bi se efikasno doprinelo smanjenju pojave agresivnog ponašanja (Marković, 2015).

Metodologija

Ovo istraživanje realizovano je sa ciljem identifikovanja iskustvenih saznanja vaspitača o uzrocima agresivnog ponašanja i merama intervencije na nivou predškolske ustanove. Definisani cilj konkretizovan je na osnovu sledećih istraživačkih zadataka: 1. *Utvrditi iskustvena saznanja vaspitača o uzrocima agresivnog ponašanja dece u predškolskoj ustanovi*; 2. *Utvrditi iskustvena saznanja vaspitača o merama intervencije koje preduzimaju na nivou predškolske ustanove*; 3. *Utvrditi da li postoje statistički značajne razlike u odgovorima vaspitača u odnosu na pol dece, uzrasnu grupu dece sa kojom rade i primećenu učestalost agresivnog ponašanja kod dece*. U skladu sa definisanim zadacima, pretpostavljeno je se da postoje različiti uzroci agresivnog ponašanja. Takođe, pošlo se od pretpostavke da vaspitači preduzimaju relevantne mere intervencije, u zavisnosti od uzrasta dece sa kojom rade i od potencijalnog uzroka pojave agresivnog ponašanja. Pretpostavljeno je da postoje statistički značajne razlike u odgovorima vaspitača kada su u pitanju nezavisne varijable istraživanja (pol, uzrasna grupa dece, učestalost).

Uzorak istraživanja je prigodno činilo 148 vaspitača predškolskih ustanova sa teritorije Republike Srbije. Od ukupnog broja ispitanika, 66 vaspitača radi sa decom predškolskog uzrasta, 64 vaspitača sa srednjom grupom i 18 vaspitača sa mlađom vaspitnom grupom dece.

Za potrebe ovog istraživanja izrađena je Likertova skala procene, sa ciljem da se iskazivanjem saglasnosti sa navedenim tvrdnjama utvrde iskustvena saznanja vaspitača, shodno definisanom cilju i zadacima. U ovom istraživanju skala procene se odnosi na dve subskale. Prva subskala je povezana sa prvim istraživačkim zadatkom i sačinjena je od sledećih tvrdnji: *Primećujem da deca ispoljavaju agresivno ponašanje u periodu adaptacije i onda kada nisu spremna da se odvoje od roditelja; Deca se agresivno ponašaju usled neispavanosti ili pospanosti; Deca se agresivno ponašaju kako bi dobila ono što jako žele; Primećujem agresivno ponašanje usled konfliktnih vršnjačkih odnosa tokom igre; Primećujem da se deca agresivno ponašaju kada su njihove emocije poljuljane (tužna su, plaču, iskazuju bes i slično)*. Druga subskala se odnosi na drugi istraživački zadatak i čine je sledeće tvrdnje: *Kada primetim agresivno ponašanje postupam tako što ukazujem na štetne posledice takvog ponašanja; U situacijama kada se deca agresivno ponašaju, uvek pribegavam skretanju motiva, odnosno preusmeravanju ponašanja; Kada primetim agresivno ponašanje dece, odmah kontaktiram roditelje i stručne saradnike; Ne preduzimam ništa kada se deca agresivno ponašaju, jer to su samo mala deca; Usled agresivnog ponašanja dece povišim ton i oštro stavim do znanja da takvo ponašanje nije dozvoljeno*.

Prikupljanje podataka je izvršeno tako što je u elektronskoj formi distribuirana navedena skala procene vaspitačima preko ličnih kontakata, kao i postavljanjem na

pojedine zatvorene grupe preko društvenih mreža, uz molbu da objektivno popune instrument. Ispitanici su imali mogućnost da sa navedenim tvrdnjama iskažu stepen saglasnosti (1 – *uopšte nisam saglasan* do 5 – *u potpunosti sam saglasan*).

Dobijeni podaci obrađeni su korišćenjem statističkog programa IBM SPSS Statistics 20. Tom prilikom korišćeni su sledeći statistički parametri: t – test, za utvrđivanje razlika u iskustvenim saznanjima vaspitača u odnosu na pol dece; F – test, za utvrđivanje iskustvenih saznanja vaspitača u odnosu na grupu dece sa kojom rade i u odnosu na primećenu učestalost agresivnog ponašanja. Pored toga, utvrđene su i frekvencije odgovora, aritmetička sredina (M), standardna devijacija, odnosno odstupanje od prosečnog odgovora (SD), stepen slobode (df) i statistička značajnost (na nivou značajnosti $p < 0.005$).

Rezultati istraživanja sa diskusijom

Ustanovljeno je da Kronbah Alfa test (Cronbach's Alpha test) iznosi 0.746, što je > 0.70 , te se stoga može konstatovati da je primenjeni instrument istraživanja relijabilan.

Prilikom analize dobijenih podataka na osnovu prve subskale i prvog istraživačkog zadatka, može se konstatovati da je 29.1% ispitanika saglasno sa tvrdnjom da se agresivno ponašanje dece ispoljava onda kada deca još uvek nisu spremna da se odvoje od svojih roditelja. Pored toga, 31.3% ispitanika iskazuje svoje iskustvo da se agresivno ponašanje dece pojavljuje usled neispavanosti ili pospanosti dece. Najveći broj ispitanika, 37.2% je u potpunosti saglasan sa konstatacijom da je uzrok agresivnog ponašanja kod dece predškolskog uzrasta intenzivna želja (namera) za nečim. Dobijeni podaci pokazuju da postoji određeni broj ispitanika (20.3%) koji zauzima neutralan stav po pitanju ispoljavanja agresivnog ponašanja usled konfliktna vršnjačke interakcije, igre, odnosno tokom rada dece na projektima, pri čemu je 42.6% ispitanika saglasno sa ovom konstatacijom. Smatra se da je vršnjačka interakcija, iskazana kroz igru i rad na projektima, značajno sredstvo za razvoj socio-emocionalnih veština, zbog toga što inicira empatiju, emocionalno razumevanje i regulaciju. Usled odsustva empatije i emocionalne regulacije, često dolazi do manjih, ali nezanemarljivih vršnjačkih konflikata, koji dalje mogu uzrokovati agresivno ponašanje (Goldstein, 2012). Slično, istraživanje autora Lada i Burgesa (Ladd & Burgess, 1999, prema Vlachou et al., 2013), pokazuje da deca predškolskog uzrasta imaju tendenciju da ulaze u vršnjačke konflikte tokom igre i drugih aktivnosti, što predstavlja uzrok za pojavu agresivnog ponašanja. Autori Esu i Konrad (Essau & Conradt, 2006) govore o tome kako deca predškolskog uzrasta kroz vršnjačke konfliktna situacije podstiču razvoj socijalnih veština i uče kako da se bore za svoja prava.

Interesantan je podatak koji govori u prilog tome da 33.1% ispitanika primećuje da se deca agresivno ponašaju u situacijama kada su njihove emocije poljuljane (kada se osećaju tužno, besno i slično). Znatno manji broj ispitanika, 4.7% ima drugačije iskustvo i smatra da emocije nisu uzrok pojave agresivnog ponašanja kod

predškolske dece. Postoje podaci (Vlachou et al., 2013) koji sagledavaju problem agresivnog ponašanja iz druge perspektive i koji pokazuju da se razumevanje sopstvenih i tuđih emocija, kao i visoka emocionalna regulacija i kompetencija, podstiču i unapređuju kroz vršnjačku interakciju. Shodno tome, adekvatne preventivne i interventne mere, u određenom periodu dečijeg razvoja, mogu biti značajni koraci ka suzbijanju pojave agresivnog ponašanja u predškolskoj ustanovi.

Podaci dobijeni našim istraživanjem, koji se odnose na drugi istraživački zadatak, pružili su uvid u iskustva vaspitača prilikom preduzimanja mera intervencije za pojavu agresivnog ponašanja u predškolskoj ustanovi. Shodno tome, iskustva vaspitača pokazuju da 48.8% ispitanika ukazuje deci na štetne posledice, onda kada primeti agresivno ponašanje. Skretanju motiva, odnosno preusmeravanju ponašanja na pozitivno, pribegava oko 60% vaspitača, koji su učestvovali u istraživanju. Kontaktiranje roditelja i uključivanje stručnih saradnika, kao meru intervencije, preduzima svega 12.8% vaspitača, dok 28.4% ispitanika ima neopredeljen stav po ovom pitanju. Dobijeni podaci pokazuju da izuzetno mali broj vaspitača, 2%, ne preduzima nijednu meru intervencije kada primeti agresivno ponašanje u vršnjačkoj grupi. Većina ispitanika, oko 95%, ne postupa po principu „to su samo mala deca”, već uvek preduzme neku meru intervencije.

U Tabeli 1 su prikazani podaci koji se odnose na statističku značajnost u odgovorima ispitanika u odnosu na pol, kao nezavisnu varijablu istraživanja.

Tabela 1

Statistička značajnost razlika u iskustvima vaspitača o uzrocima agresivnog ponašanja u odnosu na pol dece

Tvrdnje	Pol	M	SD	t	df	p
Primećujem da deca ispoljavaju agresivno ponašanje u periodu adaptacije i onda kada nisu spremna da se odvoje od roditelja	Ženski	2.98	1.45	-0.76	146	0.70
	Muški	3.17	1.49			
Deca se agresivno ponašaju usled neispavanosti ili pospanosti	Ženski	3.02	1.24	-1.66	146	0.19
	Muški	3.38	1.36			
Deca se agresivno ponašaju kako bi dobila ono što jako žele	Ženski	3.83	1.14	0.75	132	0.04*
	Muški	3.85	1.19			
Primećujem agresivno ponašanje usled konfliktnih vršnjačkih odnosa tokom igre	Ženski	3.61	1.13	-1.16	146	0.17
	Muški	3.81	1.04			
Primećujem da se deca agresivno ponašaju kada su njihove emocije poljuljane (tužna su, plaču, iskazuju bes i slično)	Ženski	3.72	1.11	0.50	146	0.9
	Muški	3.81	1.19			

Na osnovu podataka prikazanih u Tabeli 1, konstatuje se da postoje statistički značajne razlike u iskustvima vaspitača u odnosu na varijablu pol dece sa kojom rade, kod tvrdnje „Deca se agresivno ponašanju kako bi dobila ono što jako žele”. Dobijeni podaci pokazuju da su dečaci češće skloni ispoljavanju agresivnog ponašanja sa namerom da dobiju ono što jako žele, u odnosu na devojčice. Konstatuje se da vaspitači koji su učestvovali u istraživanju imaju različita iskustva kada su u pitanju devojčice i dečaci koji pribegavaju agresivnom ponašanju, kako bi dobila ono što jako žele. Kako postoji vrlo malo istraživanja agresivnog ponašanja na predškolskom uzrastu, za uporedni prikaz smatra se relevantnim par istraživanja starijeg datuma. Prema podacima dobijenim starijim istraživanjima (Crick et al., 1999; Fabes et al., 1996), konstatuje se da su dečaci skloni ispoljavanju fizičkog oblika agresivnog ponašanja, zarad sopstvene koristi, dok su devojčice ređe ispoljavale relacionu agresiju zarad ostvarivanja lične koristi. Takođe, rezultati iste studije pokazali su da su devojčice značajno češće doživljavale agresivno ponašanje, u odnosu na dečake (Fabes et al., 1996). Slično, podaci dobijeni istraživanjem pokazuju da se agresivno ponašanje javlja kod predškolske dece (oko treće godine) i ispoljava se kroz nasilno otimanje igračke ili drugih predmeta koje dete jako želi (Juul, 2018).

Prema podacima našeg istraživanja, nije primećena statistički značajna razlika u iskustvima vaspitača kada je u pitanju povezanost mera intervencije i nezavisne varijable pol dece. Shodno tome, konstatuje se da vaspitači pribegavaju adekvatnim merama intervencije, bez obzira na pol deteta kod koga primete agresivno ponašanje.

Tabela 2 pokazuje statistički značajnu razliku u iskustvima vaspitača kada je reč o merama intervencije koje preduzimaju vaspitači, u odnosu na grupu dece sa kojom rade.

Tabela 2

Statistički značajna razlika u iskustvima vaspitača po pitanju mera intervencije u odnosu na grupu dece

Tvrdnje	Grupa dece sa kojom radim	M	SD	F	df	p
Kada primetim agresivno ponašanje postupam tako što ukazujem na štetne posledice takvog ponašanja	Mlađa	3.83	1.20	1.44	2	0.24
	Srednja	4.17	0.93			
	Predškolska	4.16	0.94			
U situacijama kada se deca agresivno ponašaju, uvek pribegavam skretanju motiva, odnosno preusmeravanju ponašanja	Mlađa	3.66	1.18	0.83	147	0.03*
	Srednja	4.03	1.06			
	Predškolska	3.95	1.06			
Kada primetim agresivno ponašanje dece, odmah kontaktiram roditelje i stručne saradnike	Mlađa	2.83	0.86	0.65	2	0.52
	Srednja	3.00	1.38			
	Predškolska	3.17	1.10			

Ne preduzimam ništa kada se deca agresivno ponašaju, jer su to samo mala deca	Mlađa	1.50	0.61	0.67	2	0.51
	Srednja	1.59	0.88			
	Predškolska	1.44	0.66			
Usled agresivnog ponašanja dece povisim ton i oštro stavim do znanja da takvo ponašanje nije dozvoljeno	Mlađa	3.11	1.32	0.14	147	0.02*
	Srednja	3.05	1.29			
	Predškolska	2.95	1.23			

Na osnovu analize podataka koji su prikazani u Tabeli 2, zaključuje se da postoje statistički značajne razlike u odgovorima vaspitača u odnosu na grupu dece sa kojom rade kod sledećih ajtema: *U situacijama kada se deca agresivno ponašaju, uvek pribegavam skretanju motiva, odnosno preusmeravanju ponašanja na nešto pozitivno* ($p=.03$; $p<.05$); *Usled agresivnog ponašanja dece povisim ton i oštro stavim do znanja da takvo ponašanje nije dozvoljeno* ($p=.02$; $p<.05$). Primenom Bonferroni post hoc postupka, primećeno je da vaspitači koji rade sa predškolskom grupom dece češće pribegavaju skretanju motiva i teže preusmeravanju ponašanja na nešto pozitivno. Takođe, primećeno je da povišen ton i postavljanje granica primenjuju vaspitači koji rade sa srednjom i predškolskom grupom, u odnosu na vaspitače koji rade sa mlađom grupom dece.

Tabela 3

Statistički značajna razlika u iskustvima vaspitača po pitanju mera intervencije u odnosu na primećenu učestalost agresivnog ponašanja dece

Tvrđenje	Učestalost	M	SD	F	df	p
Kada primetim agresivno ponašanje postupam tako što ukazujem na štetne posledice takvog ponašanja	Nijednom u toku nedelje	3.60	0.94	4.71	145	0.01*
	2-3 puta nedeljno	4.31	0.84			
	Svakodnevno	4.19	0.10			
U situacijama kada se deca agresivno ponašaju, uvek pribegavam skretanju motiva, odnosno preusmeravanju ponašanja	Nijednom u toku nedelje	3.90	1.20	0.10	2	0.90
	2-3 puta nedeljno	3.92	1.04			
	Svakodnevno	4.00	1.04			
Kada primetim agresivno ponašanje dece, odmah kontaktiram roditelje i stručne saradnike	Nijednom u toku nedelje	2.75	1.20	0.73	2	0.48
	2-3 puta nedeljno	3.10	1.20			
	Svakodnevno	3.10	1.21			
Ne preduzimam ništa kada se deca agresivno ponašaju, jer su to samo mala deca	Nijednom u toku nedelje	1.40	0.50	0.34	2	0.70
	2-3 puta nedeljno	1.56	0.71			
	Svakodnevno	1.50	0.88			

Usled agresivnog ponašanja dece	Nijednom u toku nedelje	2.70	1.30			
povisim ton i oštro stavim do znanja da takvo ponašanje nije dozvoljeno	2-3 puta nedeljno	3.10	1.27	0.78	2	0.46
	Svakodnevno	3.02	1.23			

Prema podacima koji su prikazani u Tabeli 3, može se izvesti zaključak da najveći broj vaspitača ukazuje na štetne posledice agresivnog ponašanja i to u situacijama kada se ono u vršnjačkoj grupi predškolske dece primećuje nekoliko puta nedeljno ($M=4.31$, $SD=.84$). Takođe, kada je u pitanju iskazivanje stavova vaspitača po pitanju ove mere prevencije, primećena je statistički značajna razlika ($p=.01$; $p<.05$). Shodno tome, može se konstatovati da postoje razlike u pogledu preduzimanja ove mere intervencije, u odnosu na učestalost pojave agresivnog ponašanja u vaspitnoj grupi predškolske dece. Dobijeni podaci pokazuju da većina vaspitača ($M=4.00$, $SD=1.04$) pribegava skretanju motiva, odnosno preusmeravanju agresivnog ponašanja na nešto pozitivno i to u situaciji kada se ono svakodnevno primećuje u vršnjačkoj grupi.

Kada je reč o učestalosti ispoljavanja agresivnog ponašanja, smatra se da dete već na uzrastu od jedne godine može da oseti frustraciju i bes, a u skladu sa razvijenim kognitivnim i fizičkim razvojem, dete preduzima koordinirane akcije kako bi ostvarilo željeni cilj (Van Zeijl et al., 2006). Na uzrastu od dve i tri godine, učestalost pojave agresivnog ponašanja je znatno viša, kako pokazuju podaci prethodnog istraživanja (Miner & Clarke-Stewart, 2008). Postoje istraživanja koja potvrđuju da u periodu od druge do devete godine agresivno ponašanje postepeno opada i, shodno tome, mere intervencije se ređe preduzimaju (npr. Bongers et al., 2003; Leve et al., 2005).

Zaključak

Učestala pojava vršnjačkog nasilja i drugih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja na školskom uzrastu, i češće, u periodu adolescencije, inicirana je neadekvatnim preventivnim i interventnim delovanjem na ranijem uzrastu. Kako je organizacija rada predškolske ustanove zasnovana na savremenom dokumentu *Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja: Godine uzleta* (2019), smatra se da postoje mogućnosti za sagledavanje potencijalnih uzroka agresivnog ponašanja na nivou predškolske ustanove, i shodno tome, preduzimanje određenih mera intervencije.

Uzimajući u obzir specifičnosti dečijeg prirodnog razvoja, ulogu vaspitača, kao i savremene pedagoške pristupe, iskustvena saznanja vaspitača činila su značajnu polaznu osnovu u istraživanju ove problematike. Dobijeni podaci predstavljaju snimak stanja u praksi, i pokazuju da uzroci agresivnog ponašanja na nivou predškolske ustanove mogu imati različite polazne osnove, tj. mogu biti individualne

prirode ili su to okolnosti sredine. Došlo se do podatka da vaspitači primenjuju različite mere intervencije, i to u odnosu na uzrast dece sa kojim rade, i na primećenu učestalost agresivnog ponašanja.

Našim istraživanjem došlo se do određenog broja iskustvenih saznanja vaspitača. Identifikovanje određenih uzoraka agresivnog ponašanja, kao i mera intervencije, predstavljaju polaznu osnovu za praktičan rad vaspitača kada je u pitanju prevencija agresivnog ponašanja dece na nivou predškolske ustanove.

Shodno prirodi fenomena agresivnog ponašanja i kompleksnosti vaspitno-obrazovne prakse, ograničenja ovog istraživanja ogledaju se u izostanku miks metodologije. Primena skale procene za prikupljanje iskustvenih saznanja vaspitača o ovom problemu, iziskuje diskusiju o nepristrasnosti i iskrenosti u davanju odgovora na postavljene tvrdnje. Preporuke za buduća istraživanja usmerene su ka istraživanju drugih suštinskih karakteristika agresivnog ponašanja primenom miks metoda i formiranju mera prevencije na nivou predškolske ustanove.

Literatura

- Ajduković, M. (2008). Rane intervencije i ostale intervencije u zajednici kao podrška roditeljima pod rizicima. U: Ajduković, M. i Radočaj, T. (ur.), *Pravo djeteta na život u obitelji* (57–75). Zagreb: UNICEF.
- Bongers, I. L., Koot, H. M., Van der Ende, J., & Verhulst, F. C. (2004). The normative development of child and adolescent problem behavior. *Journal of Abnormal Psychology*, 112(2), 179–192.
- Boričević Maršanić, V., Karapetrić Bolfan, Lj., Paradžik, Lj., Šarić, D., & Zečević, I. (2015). Kognitivne tehnike u kognitivno bihevioralnoj terapiji mlađe djece s eksterenaliziranim poremećajima. *Socijalna psihijatrija*, 43(4), 183–190.
- Brendgen, M., Boivin, M., Dionne, G., Barker, E. D., Vitaro, F., Girard, A., ... & Pérouse, D. (2011). Gene–environment processes linking aggression, peer victimization, and the teacher–child relationship. *Child development*, 82(6), 2021–2036.
- Crick, N. R., Casas, J. F. & Ku, F. (1999). Physical and relation peer victimization in preschool. *Developmental Psychology*, 35(2), 376–385. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0012-1649.35.2.376>
- Edwards, N. (2018). *Early Social-Emotional Development: Your Guide to Promoting Children's Positive Behavior*. New Jersey: Glassboro Publishing.
- Essau, C. & Conradt, J. (2006). *Agresivnost u djece i mladeži*. Zagreb: Naklada slap.
- Fabes, R., Valiente, C., Eisenberg, N., Shepard, S. & Cumberland, A., (1996). Prediction of Children's Empathy-Related Responding from Their Effortful Control and Parents' Expressivity. *Developmental Psychology*, 49(6), 911–926.
- Gasmi, G., i Jerotić, A. (2022). Relevantni aspekti vršnjačkog nasilja i analiza situacije u Srbiji. U: M. Zirojević (ur.). *Nasilje i deca* (73-91). Beograd: Institut za uporedno pravo.
- Glumbić, N., i Žunić-Pavlović, V. (2008). Vršnjačko nasilje u predškolskim ustanovama. *Pedagogija*, 63(2), 205–212.

- Goldstein, J. (2012). *Play in children's development, health and well-being*. Brussels: Toy Industries of Europe.
- Jenkins, J. M., Whitaker, A. A., Nguyen, T., & Yu, W. (2019). Distinctions without a difference? Preschool curricula and children's development. *Journal of Research on Educational Effectiveness*, 12(3), 514–549. <https://doi.org/10.1080/19345747.2019.1631420>
- Juul, J. (2018). *Agresivnost! Nov i opasan tabu? Vodič za bolje razumijevanje agresivne djece i mladih*. Split: Harfa.
- Krnjuš, A. (2021). *Aktivna rizična ponašanja djece u vrtiću i načini provođenja vremena djeteta u obitelji* (završni rad). Rijeka: Učiteljski fakultet.
- Laurent, G., Hecht, H. K., Ensink, K., & Borelli, J. L. (2020). Emotional understanding, aggression, and social functioning among preschoolers. *American Journal of Orthopsychiatry*, 90(1), 9–46.
- Leve, L. D., Kim, H. K., & Pears, K. C. (2005). Childhood temperament and family environment as predictors of internalizing and externalizing trajectories from ages 5 to 17. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 33(5), 505–520.
- Manić, I. (2023). Socijalna interakcija dece u kontekstu rada na projektima. U S. Marinković i J. Stamatović (ur.). *Contemporary preschool education - tendencies, challenges and opportunities* (465–474). Užice: Pedagoški fakultet u Užicu.
- Marković, B. (2023). Integrisano učenje i stimulacija razvojno neuroloških funkcija dece predškolskog uzrasta. *Krugovi detinjstva – časopis za multidisciplinarna istraživanja detinjstva*, 11(1), 68–70.
- Marković, M. (2015). Uloge u vršnjačkom nasilju i školski uspeh učenika (doktorska disertacija). Beograd: Filozofski fakultet.
- Miner, J. L., & Clarke-Stewart, A. (2008). Trajectories of externalizing behavior from age 2 to age 9: relations with gender, temperament, ethnicity, parenting, and rater. *Developmental Psychology*, 44 (3), 771–786. <http://dx.doi.org/10.1037/0012-1649.44.3.771>
- Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja: Godine uzleta* (2019). Službeni glasnik RS, br. 88/17.
- Slunjski, E. (2008). *Dječji vrtić-zajednica koja uči, mjesto dijaloga, suradnje i zajedničkog učenja*. Zagreb: Spektar Media.
- Stevanović, Z., i Igrački, J. (2015). Primena preventivnih programa u radu sa maloletnim prestupnicima. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 34(1), 169–179.
- Valiente, C., Swanson, J., DeLay, D., Fraser, A. M., & Parker, J. H. (2020). Emotion-related socialization in the classroom: Considering the roles of teachers, peers, and the classroom context. *Developmental psychology*, 56(3), 578–594. <https://doi.org/10.1037/dev0000863>
- Van Zeijl, J., Mesman, J., Stolk, M. N., Alink, L. R. A., Van Ijzendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., et al. (2006). Terrible ones? Assessment of externalizing behaviors in infancy with the Child Behavior Checklist. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(8), 801–810. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2006.01616.x>

- Vlachou, M., Botsoglou, K., & Andreou, E. (2013). Bullying/Victimization in preschool children: Intrapersonal and contextual factors. In K. Dekker (Ed.), *School Bullying: Predictive Factors, Coping Strategies and Effects on Mental Health* (97–122). London: Nova Science Publishers.
- Wahl, K., & Wahl, M. R. (2013). Biotische, psychische und soziale Bedingungen für Aggression und Gewalt. In B. Enzmann (Ed.), *Handbuch politische Gewalt: Formen – Ursachen – Legitimation – Begrenzung* (15–42). Wiesbaden, Germany: Springer Fachmedien Wiesbaden.

CAUSES OF AGGRESSIVE BEHAVIOR IN PRESCHOOL CHILDREN AND INTERVENTION MEASURES

Iva Manić

Department of Pedagogy, Faculty of Philosophy, University of Niš

Marija Marković

Department of Pedagogy, Faculty of Philosophy, University of Niš

Abstract: Aggressive behavior is a frequently observed phenomenon among modern generations, and its roots can increasingly be identified as early as the preschool age. In line with the nature of this phenomenon and the developmental characteristics of preschool children, the aim of this research is to identify preschool teachers' experiential insights into the causes of aggressive behavior and the intervention measures implemented at the preschool institution level. The study involved 148 preschool teachers from institutions across the Republic of Serbia. Data were collected using a Likert-type rating scale.

The results show that, based on teachers' experiences, a common cause of aggressive behavior is a child's desire to obtain something they strongly want (often a toy), while lack of sleep or separation from parents are less frequently cited. Teachers working with preschool-age children more often resort to redirecting the child's motivation and guiding behavior toward something positive. Additionally, it was noted that teachers working with middle groups and preschool groups more frequently use a raised tone of voice and establish boundaries compared to those working with younger groups. In terms of intervention measures, most teachers emphasize the harmful consequences of aggressive behavior, especially in cases where such behavior is observed frequently (several times a week).

Given the limited number of studies in contemporary literature that address the phenomenon of aggressive behavior within preschool institutions, this research can be said to contribute, to some extent, to the development of modern preventive and intervention strategies. The research results reflect the current state of educational practice and may serve as a foundation for future steps.

Keywords: aggressive behavior, preschool institution, causes, intervention, preschool teachers